

І. Г. КОЛОМІЄЦЬ

**БОРОТЬБА ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ РУСЬКИХ КНЯЗІВСТВ
ПРОТИ ЕКСПАНСІЇ УГОРСЬКИХ ФЕОДАЛІВ ХІ—ХІІІ СТ. СТ.**

Занепад „імперії Рюриковичів“¹⁾, обумовлений розвитком феодальних відносин, що сприяли посиленню місцевого феодального землеволодіння, економічному і політичному росту окремих земель, супроводжувався роздрібненням стародавньоруської державної єдності на окремі феодальні князівства.

Серед них виділялись Володимиро-Суздальська, Новгородська і Галицько-Волинська землі, які відіграли велику історичну роль у розвитку руської державності і культури, в боротьбі проти спроб поглинання Русі чужоземцями.

Галицьке князівство, яке виділилося із складу Київської держави в останній чверті ХІ ст., швидко стало одним з найбільш міцних і економічно розвинених князівств на території Південно-Західної Русі поряд з такими землями як Володимиро-Суздальське князівство і Новгород.

Тут, на основі розвитку виробничих сил і поглиблення суспільного розподілу праці, відбувається більш інтенсивний процес розкладу родової організації і складання нового феодального способу виробництва та феодальних відносин. Цьому сприяли також і жваві економічні торговельні зв'язки Галицької Русі, яку зв'язували водні артерії з руськими князівствами, Болгарією і Візантією та інші шляхи з західноєвропейськими феодальними країнами.

В цих умовах ХІ—ХІІ ст.ст. в галицьких землях одержують дальший розвиток виробничі сили, ростуть міста, розвивається ремесло, сільське господарство, значно зростає економічна могутність великих феодалів-землевласників, бояр, які перетворилися у велику політичну силу.

Галицьке князівство, займаючи значну територію в Прикарпатті, на північному заході межувало з Польщею, на південному заході, досягаючи Дунаю,—з Угорщиною.

Ще з кінця ХІ ст. угорські королі, які діяли за вказівками своїх сюзеренів—німецьких імператорів Священної Римської імперії,

¹⁾ Так К. Маркс називав Київську Русь (ред.).

одвічних ворогів слов'янства, і німецько-католицької партії всередині Угорщини, прагнуть поширити свої володіння і розбагатіти за рахунок загарбання і пограбування Галицько-Волинської Русі.

До родючих галицько-волинських земель, до лісних і мінеральних багатств, що знаходилися в центрі схрещення важливих водних торговельних шляхів краю, який руська народна білина називала „Галиція—Индия богатая“, простягались жадні руки угорських, німецьких і польських феодалів-загарбників.

В 1099 р., за свідченням „Повести временных лет“, угорський король Коломан (1091—1114) намагався силою зброї приєднати Галицьку землю до Угорщини.

Під Перемишлем угорські війська були зустрінуті дружиною руських князів Ростиславовичів і їх союзниками—половцями. „Яко сокол галице збиваеть“, так руська рать навалилася на угрів і розбила їх наголову. Число вбитих і потонулих у Вагрі і Сані угорських вояк досягло кількох тисяч.

В битві полягло багато угорської знаті, серед якої був і „піскуп“ Купан, який благословляв хрестом і мечем мадьярських загарбників. Король Коломан ледве встиг врятуватися втечею з поля бою. „Перша збройна подорож на руські землі закінчилася повною невдачею“,— писав мадьярський історик Гоман Балінт¹⁾. Нащадки Ярослава Мудрого—галицькі князі Ростиславовичі твердо додержувалися правила, висловленого літописом в словах: „Ми стоїмо на своїй землі, а чужого нам не треба“.

На протязі п'яти років, з 1148 до 1152, угорський король Гейза II (1141—1161) провадить шість походів на Червону Русь. Він намагається використати міжусобні війни руських князів-феодалів, щоб встановити своє панування над сусіднім Галицьким князівством. Угорський король під виглядом „допомоги“ то одному, то другому руському князю посилав загони військ, які налічували по 10 тисяч чоловік.

У 1151 році, за словами літопису, угорців навалилося на руську землю „сила-силенна“.

Розташувавшись табором біля Дорогобужа, угорські війська, передбачаючи легку перемогу, віддалися розгулу і пияцтву. Нехай прийде галицький князь Володимирко, „а ми ся с ним бьем“—вихвалялися угорські вояки. Одного разу серед ночі на сонних і п'яних угорських загарбників навально вдарили руські дружини, і „малюх изоимаша, вси избиша“²⁾.

Загроза з боку чужоземних загарбників незмінно викликала всенародне обурення, що примушувало згуртовуватись ворогуючих між собою руських князів для відбиття загального ворога.

Деякі галицькі історики ХІХ ст. і проугорські автори пізнішого часу твердять, що в другій половині ХІІ ст. угорські королі ще не мріяли про приєднання Галицької Русі до Угорщини. Вони нібито

¹⁾ Hóman Bálint es Szehfű Gyula. Magyar történet. Вр. стор. 351.

²⁾ Полное собрание русских летописей, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 442.

здійснювали походи на південно-західні руські землі, керуючись тільки прагненням підтримати в міжусобній боротьбі тих руських князів, які знаходились у родинних зв'язках з Арпадовичами¹). Цілком зрозуміло, що за цими „патріархально-династичними“ мотивами приховувалися цілком певні експансіоністські плани угорських королів. Ці плани в XII ст. приймають форму нічим не прикритої загарбницької політики, спрямованої до відриву південно-західних руських земель.

Напади угорців в кінці XI і в першій половині XII ст. не мали успіху. Вони були відбиті об'єднаними силами руських дружин. Той же мадьярський автор намагається прикрасити невдачу Гейзи II таким каучуковим формулюванням: „Ці війни,—говорить він,—підняли авторитет мадьярського короля і славу мадьярської зброї, але, однак, не дали реальних політичних наслідків“²). Галицькому князю Володимирку (1145—1152) вдається, як більш сильному, об'єднати під своєю владою роздрібнені на чотири самостійні князівства галицькі землі і, в союзі з ростово-суздальським князем Юрієм Довгурим, не тільки відбити напад угорських і польських феодалів, а й розширити свої володіння вниз по течії Дністра, Прута і Серета.

Син Володимирка—Ярослав Осмомисл (1152—1187) „растроил землю свою“, тобто ще більше посилив економічне і політичне значення Галицького князівства.

Ярослав Осмомисл, за словами літопису, був „мудр и речен языком“ і „честен в землях“. Його могутність визнавали всі сусідні держави. Автор „Слова о полку Игореве“ в таких словах оспівує його силу і вплив:

„Галицкий Осмомысл Ярослав!
Высоко седишь ты на престоле своем златокованном
горы подпер Угорские (Карпати—І. К.),
своими полками, в железо одетыми
заградил путь королю (угорському—І. К.),
затворил Дунаю ворота...“³).

Однак, слід підкреслити, що в цей же період феодальні відносини, що все більш розвивалися, створюють умови для значного посилення і збагачення галицького боярства, як від зосередження в своїх руках величезних земельних володінь, так і від закордонної торгівлі.

Ріст економічної могутності боярства неминуче приводив до посилення їх політичної ролі і до послаблення князівської влади, якій протиставляла себе боярська знать.

Галицьке боярство втручається навіть у сімейне життя князів. Так, за свідомством літопису, Ярослав Осмомисл розійшовся зі своєю першою дружиною, суздальською княжною Ольгою, від якої мав сина Володимира, і почав жити з дочкою галицького боярина Чарга—Анастасією. Від другої дружини народився син Олег.

¹) Зубрицкий Д.—История древняго Галичско-русскаго княжества, Львов, 1852 г., стр. 86, 87.

²) З твору Нóman Bálint, стор. 371.

³) „Слово о полку Игореве“, перевод И. Новикова, Москва, 1938 г., стр. 53.

Боярська знать, не бажаючи допустити піднесення родичів Анастасії, виступає проти Ярослава і примушує його покоритись своєму рішенню. Причому, Анастасія була спалена на вогнищі, а Олег засланий в ув'язнення.

„Галичани же,—говориться в літопису,—накладъше огонь сожгоша ю, а сына ея в заточение послаша, а князя водивше ко кресту, яко ему имети княгиню въправду, и тако уладившесе“¹⁾).

Ярослав Осмомисл заповідав галицький престол своєму молодшому синові від Анастасії—Олегу, а Володимирі—сину від Ольги—передав Перемишль. Бояри, як і сини його, цілували хрест, зобов'язуючись не порушувати заповіт князя. Однак, після смерті Ярослава Осмомисла, в 1187 р., за словами літописця, „...бысть мятежь велик в Галичкой земли: и сдумавше мужи Галичкыи с Володимером, переступишеть хрестное целование и выгнаша Олга из Галича; и бежа Олег оттуду во Вручий к Рюрикови, а Володимер седе в Галиче, на столе деда своего и отца своего“²⁾).

Син Ярослава—Володимир намагається приборкати самовладдя галицьких феодалів-землевласників. Але зустрівши шалений опір з боку „великих бояр“, які обвинувачували його в аморальній поведінці, і не маючи сили підкорити їх своїй волі, він примушений був у 1188 р. тікати до Угорщини.

Незабаром Володимир, заручившись підтримкою угорських феодалів, разом з мадьярськими військами, на чолі з королем Белою III (1173—1196) повертається до Галича.

Але ця „підтримка“ угорського короля була продиктована прагненням його використати сприятливі обставини для того, щоб укріпитися на руській землі і приєднати Галицьке князівство до корони „святого“ Стефана.

„Вже тоді, — за словами промадьярського автора, — в голові Бели III, який відзначався широким кругозором і сміливими концепціями, назріла думка секундогенітури Арпадовичів“, тобто ідея захоплення галицько-волинських земель для свого молодшого сина Андрія³⁾).

Ввійшовши в Галич зі своїми військами, Бела III віроломно схопив князя Володимира з сім'єю і відправив в ув'язнення до Угорщини. „А Володимера,—говорить літописець,—поя с собою во Угры опять, нужею, отъима добытокъ и всади его на столпъ с женою его“⁴⁾).

На галицький престол був возведений угорський королевич Андрій. Бела III присвоїв йому титул „dux Galatiae“—князь Галичини, а себе почав іменувати „rex Galatiae“—король Галичини.

Залишивши в Галичі мадьярський гарнізон для утримання в покорі руського населення і охорони „князя Галичини“, Бела III, захо-

1) Летопись по Ипатскому списку, изд. 1871 г., стр. 384-385.

2) Там же, стор. 441-442.

3) Гарайда І. Галицька політика угорських королів Бели III й Андрія II, Унгар, 1943 р., стор. 6.

4) ПСРА, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 661.

пивши заложників, повертається до Угорщини, де його чекали „справи володарські“¹⁾, тобто справи власного королівства.

Королевич Андрій і його радники, шляхом підкупу і надання високих постів в князівстві під контролем угорських урядовців, повертають на свій бік купку бояр-ренегатів і, таким чином, створюють в середовищі боярської верхівки зародок проугорської партії.

Угорські загарбники розпоряджалися в галицьких землях як у підкореній країні, пригноблюючи і розоряючи руське населення, гвалтуючи жінок, зневажаючи релігійні почуття народу.

Літопис так описує господарювання угорців на Галичині в 1189 році: „...и почаша насилье дѣяти во всемъ и у мужии Галичкыхъ почаша отимати жены и дщери на постелѣ к собѣ, и в божницахъ почаша кони ставляти, и в ызбах иная многа насилья дѣяти“²⁾.

Серед народу все більше зростало незадоволення проти мадьярських пригноблювачів. Київський митрополит звернувся з закликом до руських князів „лепо потрудитися“ і вигнати іноземних поневолювачів з Галицької землі.

Спроба волинського князя Романа Мстиславовича при підтримці київського князя Рюрика звільнити Галич закінчилась невдачею. Запрошений на княжіння галицькими боярами—супротивниками проугорської партії, син колишнього звенигородського князя Івана Берладника—Ростислав був розбитий в битві з угорцями, пораненим захоплений в полон і убитий „...и приложивше зелье смертное к ранамъ, и с того умре...“—свідчить літописець³⁾.

Угорські загарбники жорстоко придушують силою зброї найменший прояв незадоволення з боку руського населення Галицької землі. Атмосфера стає все більш напруженою, обурення народних мас і антиугорський рух охоплюють все ширші верстви горожан, селян і частину боярства.

В цій напруженій обстановці, готовій вилитись в загальне народне повстання проти чужоземних пригноблювачів, галицькому князю Володимирі вдалося втекти з угорського полону в 1189 році.

Народні маси, які радісно вітали князя „из их крови“, повстають проти угорських окупантів і виганяють їх із своєї землі.

Мадьярський прислужник Гарайда і той повинен був визнати, що „почуття родинного зв'язку, єдність племені“, тобто визвольний рух мас, „повалив панування Андрія“⁴⁾.

Володимир знову вступив на галицький стіл. Щоб зміцнити своє положення, він віддається під покровительство могутнього суздальського князя Всеволода, якому писав: „Удержи Галичъ подо мною, а азъ Божии и твои есмь со всимъ Галичемъ, а во твои волѣ есмь всегда“⁵⁾.

1) Цит. з твору Гарайди I, стор. 7.

2) ПСРЛ, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 665.

3) Там же, изд. 1908 г., стор. 665.

4) Цит. з твору Гарайди I, стор. 10.

5) ПСРЛ, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 667.

Українські буржуазно-націоналістичні історики для обґрунтування своєї брехливої тези про „споконвічну ворожнечу“ українського і великоруського народів або замовчують факти спільної боротьби князів південно-західної та північно-східної Русі, або грубо перекручують їх.

Так, вони тенденційно вип'ячують зв'язки Володимира з германським імператором і польськими князями і зовсім обходять підтримку, яку надавав Володимир, як своєму підопічному, суздальський князь Всеволод. Відомо, що послы Всеволода повідомили угорського короля Бела III і краківського князя Казимира „Справедливого“ про те, що він бере під свій захист галицького князя Володимира і вимагає від них поваги до прав його „васала“¹⁾.

Цей демарш Всеволода, а також участь Бели III в хрестовому поході, міжусобна боротьба польських магнатів у Краківському князівстві, тимчасово припинили напад Угорщини і Польщі на галицькі землі.

В 1196 р. помер угорський король Бела III, а за два роки до цього „був опущений в землю другий пахарь галицької землі Казимір Краківський“²⁾.

В 1199 р. волинський князь Роман, після смерті Володимира, спираючись на міське населення галицьких земель і частину боярства, зацікавленого у зміцненні центральної князівської влади, об'єднує обое ці князівства під своєю владою. Так виникло могутнє Галицько-Волинське князівство, що виступає в XII—XIII ст.ст. як важливий фактор у внутрішньому житті руських земель і у відносинах з іншими народами і державами.

Роман Мстиславович твердою рукою придушував опозицію великих галицьких бояр, серед яких особливо небезпечною була проугорська група на чолі з Владиславом Кормильчичем і Судиславом Бернатовичем. Роман Мстиславович провадив успішні походи проти половців, ятвягів, „приустрашил“ польських князів, зміцнював зв'язки з Візантією і сильно впливав на відносини між руськими князівствами середнього Придніпров'я.

Воїнську доблесть галицько-волинського князя Романа літописець характеризує такими словами: „...устремилбоя бяше на поганья яко и лев, сердит же бысть яко и рысь, и губяше, яко и коркодил, и прехожаше землю их яко и орел, храбор бо бе яко и тур“³⁾.

Руський билинний епос розповідає про ту повагу, яку мали до доблесті і могутності Романа Мстиславовича королі сусідніх держав, які відчували на собі його важку руку.

Один з таких королів, на прохання своїх племінників благословити їх у похід на Русь і дати їм „сорок тисяч“ війська, відповідає:

„...Не дам я вам силы сорок тысячей
и не дам прощенъица, благословенъица,
чтобы ехать вам на святую Русь,
ко князю Роману Мстиславовичу на почестен пир.

1) ПСРЛ, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 667.

2) Цит. з твору Гарайди I., стр. 12.

3) Летопись по Ипатскому списку, изд. 1871 г., стр. 479.

Сколь я на Русь не еживал,
а счастлив с Руси не выезживал,
поезжайте вы во землю во Ливонскую...“¹⁾.

Не даремно літописець називає Романа Мстиславовича самодержцем „всея Руси“²⁾.

Для запобігання загрози нападу з боку Угорщини, Роман Мстиславович вміло використовує нестійке положення Андрія II (1205—1235), який вступив у боротьбу з своїм братом Емеріхом, і укладає з ним угоду.

Буржуазно-націоналістичні історики намагаються представити руського князя як діяча, який нібито розірвав з „варварським“ Сходом і цілком належав до Заходу.

„Особа Романа,—писав Гарайда,—має цілком західний характер. Східним був тільки його варварський вандалізм. Був він першим руським князем, який більш цинив Захід, ніж Схід“³⁾.

Уся брехливість цього твердження спростовується історичними документами і фактами, що змальовують князя Романа Мстиславовича як патріота своєї землі, який орієнтувався тільки на руську силу, а не на західних сусідів.

Про це красномовно свідчить літопис, що передає відповідь Романа Мстиславовича папському послу, який переконував його прийняти унію і визнати главенство Рима. „...Папа,—говорить літописець,—слышав, ижъ Роман Угре и Ляхи победи, и всю Русь под себе приведе, сла к нему свой посл, намовляти в латинскую веру свою, обещаваая ему грады и королем в Руси учинити“⁴⁾.

Папський легат розписував перед руським князем силу і міць папи, який тримає в своїх руках меч святого Петра і може облагодіяти і захистити Романа.

На це,—за словами літописця,—руський князь, „изъяв мечь свой рече послу: „Такий ли то мечь петров у папы? ижъ имать такий, то можетъ города давати, а аз доколе имам и при бедре, не хочу куповати ино кровию, яко же отцы и деды наши размножили землю Рускую“⁵⁾.

Проте, центральна князівська влада, що укріпилася при Романові Мстиславовичу, ґрунтувалася на німіцній ще основі. Після смерті Романа, який загинув у 1205 р. в боротьбі з польськими князями, процес феодалного роздрібнення Галицько-Волинського князівства посилюється.

Інші руські землі переживають такий же період політичного роздрібнення, обумовленого ростом економічної відокремленості окремих князівств. Все це послаблює силу опору руських земель зовнішньому нападу, і вони стають об'єктом чужоземної експансії.

Смерть Романа Мстиславовича, який залишив після себе малолітніх синів Данила і Василька, розв'язала руки галицькому боярству, що прагнуло посадити на престол залежного від них і слухняного князя.

¹⁾ Югов А.—Даниил Галицкий, 1944 г., стр. 11.

²⁾ ПСРЛ, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 715.

³⁾ Цит. з твору Гарайди I., стор. 17.

⁴⁾ Библиотека Российская, историческая, содержащая древние летописи и всякие записки, ч. 1, СПб, 1767, стр. 300—301.

⁵⁾ Там же, стор. 300—301.

Літописець, характеризуючи становище, що склалося після смерті Романа, відмічає „Велику мятежу возставшу в земле Руской“¹⁾.

Угорський король Андрій II намагається використати умови, які склалися в зв'язку з смертю Романа, в своїх власних інтересах. Андрій II, посилаючись на союзний договір з Романом і на родинні відносини (Андрій був троюрідним братом Романа), бере під свій „захист“ та „опіку“ вдову і синів Романа з наміром, таким чином, підкорити своєму пануванню галицько-волинські землі.

В успіху своїх планів угорський король, як видно, не має сумніву і, випереджаючи події, з 1206 р. іменує себе „королем Галичини і Ладомерії“ (Волині). Він вводить до Галича угорські загони і приводить до присяги галицьких бояр на вірність малолітньому Данилові.

Ця політика угорського короля викликала прагнення руських князів не допустити переходу галицько-волинських земель під владу чужоземців.

Проти Андрія II і польських магнатів, які простягали руки до Волині, виступають, підтримані частиною галицького боярства, сини чернігово-сіверського князя Ігоря — Володимир, Роман і Святослав. Їм вдається витиснути угорські і польські війська з Галицької землі.

Дружина Романа Мстиславовича шукає захисту у краківського князя Лешка. Між Андрієм і Лешком була досягнута угода про спільний виступ на користь Данила Романовича, зробивши його слухняним знаряддям своєї загарбницької політики.

Перевезеного до Угорщини чотирирічного Данила лицемірний Андрій II приголубив і, за словами мадьярських авторів, „прийняв як сина“. До 1211 р. Данило жив при угорському дворі і виховувався разом з королевицею Белою. Андрій II намагався, шляхом виховання Данила в мадьярсько-католицькому дусі й одруженням його на своїй дочці Анні, перетворити руського юного князя в сліпого і покійного провідника мадьяризації і католицизму на Русі.

У 1206 р. на князівський стіл в Галичі вступив Володимир Ігоревич, у Звенигороді князем став його брат Роман. Молодший з Ігоревичів — Святослав повинен був після підкорення Волині зайняти володимирський стіл.

Прагнення Володимира Ігоревича обмежити самовладдя крупного боярства і посилити князівську владу в Галичі зустріло сильний опір боярства, особливо проугорської партії, яка у боротьбі з Володимиром шукає підтримки в угорського короля.

В цей же час загострюються відносини між Володимиром і звенигородським князем Романом, який протиставив себе старшому брату. Роман, переслідований Володимиром, тікає до Угорщини, де і був радісно прийнятий Андрієм II, зацікавленим в розпалюванні міжусобної боротьби на руській землі, яка полегшувала здійснення його планів.

У 1207 р. угорські війська вторгаються на руські землі і виганяють Володимира із Галича²⁾.

1) Летопись по Ипатскому списку, изд. 1871 г., стр. 480.

2) Полное собрание русских летописей, т. II, 1908 г., Густинская летопись, стр. 330.

Одночасно польський князь Лешко захоплює місто Володимир на Волині. Андрієм II на галицький престол був посаджений Роман Ігоревич, який прибув в обозі угорської армії.

Посилення угорського впливу в галицьких землях в цей період супроводжувалося насильницьким поширенням релігійної унії.

Це було пов'язано з політикою папської курії, яка хотіла поширити свою владу і свій вплив на всі православні землі Східної Європи.

Папа Інокентій III в жовтні 1207 року видав двоє звернень—одне до католицького угорського духовництва, друге до руського духовництва, закликаючи його до „возз'єднання зі святою католицькою церквою“¹⁾.

„Церква також хотіла збирати плоди в тих областях, де поширився угорський вплив, і тому на перший план висунулося питання унії з Римом“,—писав Гарайда²⁾.

Насильницьке насадження католицизму зустрічало різкий опір з боку широких мас православного населення.

Намір Андрія II використати Романа Ігоревича для зміцнення свого впливу в Галицькій Русі не виправдався. Руський князь, як видно, погано виконував васальні обов'язки по відношенню до угорського сюзерена³⁾. Тому Андрій II вирішує утвердити своє панування над руськими землями за допомогою грубої військової сили.

У 1208 р. семиградський воєвода Бенедикт Корлат за вказівкою Андрія II захоплює Галич. Жорстокість і свавілля Бенедикта, прозваного „антихристом“, викликають глибоке незадоволення народних мас і частини боярства, на чолі якого стає Роман Ігоревич. Під тиском зростання антиугорського руху в князівстві, Бенедикт примушений був очистити Галицьку землю і „б'їжа во Угры“⁴⁾.

З весни 1209 року до влади знову прийшли Ігоревичі, які об'єдналися перед загрозою загальної небезпеки як з боку зовнішніх ворогів, так і з боку боярської опозиції.

Престол в Галичі зайняв Володимир, Роман одержав Звенигород, а Святослав—Перемишль⁵⁾.

Неминучі сутички з боярством прийняли форму відкритої війни. Ігоревичі нещадно, з корінням, виривають боярську крामолу. За свідченням літопису, Ігоревичі знищили 500 бояр. Багато з них втекло до Угорщини. Глава промадьярської боярської партії Владислав Кормильчич був висунутий Андрієм II „регентом“ галицько-волинських земель. Залишалось тільки затвердити нового угорського ставленика на галицькому престолі. З цією метою в 1211 р. великі угорські військові сили, керовані палатином Пота Дьєр, калочанським єпископом Саулом і деякими жупанами, переходять Дукельський перевал і вторгаються до Галичини.

1) Цит. з твору Гарайди I, стор. 23.

2) Там же, стор. 24.

3) З твору Hóman Bálint, стор. 434.

4) ПСРЛ, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 723.

5) Там же, стор. 723.

Угорці і бояри-зрадники оточують Перемишль. Святослав Ігоревич, піддавшись умовлянням Кормильчича, здався без бою. Біля Звенигорода до угорських окупантів приєднались польські війська. Висланий назустріч чужоземним загарбникам руський загін був розбитий. Після цього капітулювали Звенигород і Галич. Схоплені боярами Ігоревичі були повішені¹⁾. На престол свого батька був возведений десятирічний Данило.

Навколо Данила, що знаходився під впливом своєї матері, яка бачила, до яких згубних наслідків веде чужоземна опіка, і волинського боярства, що виступало проти чужоземного засилля, об'єднувались все ширші шари населення Галицької землі.

Плани Андрія II, що мав надію перетворити Данила в іграшку, якою можна буде керувати по своєму бажанню, розладнувались. Проти Данила і його партії виступає сильна боярська опозиція на чолі з Владиславом Кормильчичем—агентом угорського короля. Боротьба загрожувала вилитися у відкриту сутичку. Занепокоєний подіями, що склалися не на його користь, Андрій II в 1213 р.,—за словами мадьярського історика Балінта Гомана,—„сам пішов наводити порядок“²⁾.

Враховуючи невдалу спробу встановлення своєї влади над галицькими землями шляхом передачі управління ними в руки угорського магната, Андрій II висуває на пост „намісника Галичини“ боярина-ренегата Владислава Кормильчича.

Під час походу Андрія II, в Угорщині проти німецького засилля почалися виступи, в час яких була вбита угорська королева—німка Гертруда. Це примусило Андрія II повернутися на батьківщину. Владислав Кормильчич, з залишеними йому угорськими військами, продовжує просуватися вглиб Галицької землі.

Угорським військам вдається здійснити плани Андрія II. Владислав,—за словами літопису,—„...воѣха в Галичъ и вокняжися и сѣде на столе“. Так, спираючись на угорські війська, до влади у Галичі прийшла боярська олігархія³⁾.

Данило Романович переїздить на Волинь, де він мав міцнішу опору і підтримку серед боярства і народу.

Волинське боярство, яке одержало значні вигоди при галицько-волинському князеві Романові Мстиславовичу, об'єднується навколо його синів у боротьбі проти чужоземної експансії, зокрема з боку польського краківського князя Лешка Білого.

Рішучий опір народних мас і боярства Волині зазіханням Лешка Білого показав польській шляхті, що їй не пощастить легко здійснити свої загарбницькі плани. Краківський князь примушений був повернути відторгнуті ним волинські міста: Берестьє, Белз і Кременець.

Ще більш тяжким стало становище Лешка, коли на Волинь перебрався Данило Романович. „...бѣ бо вои Даниловѣ болши и крѣплѣйши. бяху бояре велиции отца его вси у него“,—свідчить літопис⁴⁾.

1) ПСРА, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 727.

2) Цит. з твору Hóman Bálint, стор. 435.

3) ПСРА, т. II, Ипатьевская летопись, изд., 1908 г., стр. 729.

4) Там же, стор. 729—730.

Зміцнення положення Данила на Волині, об'єднання навколо нього руського боярства примушує краківського князя іти на дальші поступки і шукати союзу з угорськими феодалами для спільних дій, з метою захоплення і підкорення собі Південно-Західної Русі.

Лешко Білий примушений був повернути Данилові міста Перемишль і Тихомль. Руські землі, що випадали з-під його впливу, краківський князь вирішує „полюбовно“ поділити з Угорщиною.

У 1214 р. посол Лешка—Пакослав відправився до Андрія II і, за свідченням літопису, передав йому побажання краківського князя у таких словах: „...не есть лепо боярину княжити в Галичи, но поими дщерь мою за сына своего Коломана и посади и в Галичи“¹⁾.

Андрій II, який терпів невдачу за невдачею в прагненні захопити Галицько-Волинську землю, з охотою прийняв пропозицію краківського князя.

Зустрівшись у Спиші в тому ж році, Лешко і Андрій II склали угоду про грабіжницький розподіл Галицько-Волинського князівства. За цією ж угодою галицькі землі, з центром у Галичі, повинні були відійти до Угорщини, а західна Галичина, північно-західна Волинь, перемишлянські і лубачевські землі—до Польщі.

Синам Романа, Данилові і Васильку, польськo-угорські загарбники залишали тільки невелику Володимирську волость на Волині.

Грабіжницька згода між Польщею і Угорщиною закріплювалася зарученням п'ятирічного угорського королевича Коломана з двохрічною польською княжною—Соломією.

Після зговору у Спиші Андрій II з великим військом рушив „переслідувати галицьку мрію“²⁾. На галицький престол був возведений син Андрія II—Коломан.

Щоб надати видимість законності неприхованим загарбницьким діям угорського короля і зміцнити положення Коломана на галицькому престолі, Андрій II звертається до римського папи з проханням вислати Коломанові королівську корону.

Причому, Андрій у своєму посланні підкреслював, що він згодився посадити свого сина на галицький престол, „внемля“ проханням руського боярства і народу³⁾. Угорський король обіцяє Ватікану насаджувати в галицьких землях католицизм і підганяє папу прискорити коронування Коломана, тому що гаяння часу може перешкодити здійсненню цих, бажаних богу і римському престолу, планів.

Папа Інокентій III негайно дав згоду на прохання Андрія II. В кінці 1215 р. Коломан був миропомазаний, а на початку 1216 р. коронований як „rex Galatiæ“.

Проте, становище угорських і польських окупантів не було міцним. Незважаючи на широку систему підкупів галицького боярства, присвоєння йому угорських дворянських титулів, роздачі земель

1) ПСРЛ, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 731.

2) Цит. з твору Roman Balint, стор. 435.

3) „Galicils principes et populus nostre dictioni, Subiecti, humiliter a nobis postularunt ut filium nostrum Colomanum ipsis in regem preficeremus“. Theiner: Mon. Hung. I. № 1.

і замків за перехід у лоно „святої католицької церкви“ і підтримку окупаційного режиму, угорцям не щастило залучити на свій бік навіть більшість боярства, не говорячи про маси народу, які ставилися різко вороже до угорських загарбників.

Не могла також укріпити своє панування і польська шляхта на Волині. Сили, що згурпувалися навколо Данила, зростали, опір мас польській експансії ширився.

Одночасно між польськими і угорськими феодалами посилюється гризня із-за поділу руських земель. Андрій II, влаштувавши на галицькому престолі свого сина і заручившись підтримкою папи, порушив умови Спишського зговору і захопив міста Перемишль і Любачев, що відійшли до Польщі. Чвари між „союзниками“ посилювалися.

Масовим повстанням відповіло руське населення на свавілля угорсько-польських окупантів, на відкрите грабування і глум над православною вірою, тим більше, що угорський король, захопивши галицькі землі, почав виганяти православне духовенство й замінювати його католицьким.

Папський архієпископ, посланий у 1214 р. для насадження унії в галицьких землях, охоплених повстанням, не ризикнув відправитися туди.

Народний рух проти окупантів поширювався. Андрій II у 1215 р. писав своєму римському натхненнику—папі Інокентію III: „В останній час галицький народ не тільки відступив від свого короля, порушивши присягу, але зібрав військо з сусідніх руських земель, обложив галицький замок, де знаходився наш син з невеликим військом“¹⁾.

Угорський король поспішив через це забрати додому „короля Галичини“ Коломана, передав керування Галичем угорському магнату Бенедикту Лисому.

Повстале населення Галицької землі закликала на допомогу в боротьбі проти угорців видатного руського князя-воїна Мстислава Удалого, що перед тим княжив у Новгороді.

Краківський князь, обманутий своїми угорськими союзниками, не перешкоджав Мстиславу Удалому зайняти галицький стіл. Він писав Мстиславу: „...брат ми еси, поиди и сяди в Галичѣ“²⁾.

Лешко сподівався вбити двох зайців: послабити позиції угорського короля і політикою потурання Мстиславу забезпечити закріплення за Польщею частини Волині і Західної Галичини.

Угорська правляча кліка в цій тяжкій для неї обстановці іде на маневр. Бенедикт Лисий і промадьярська боярська група направляє послів до Данила Романовича, запрошуючи його зайняти галицький стіл³⁾.

Угорські окупанти і їх боярські прислужники розраховували, що прикрившись ім'ям популярного князя Данила, їм пощастить прихилити маси на свій бік і не допустити Мстислава до Галича.

¹⁾ Цит. з твору Гарайди I, стор. 36.

²⁾ ПСРА, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 751.

³⁾ Там же, стор. 731.

Данило Романович, не бажаючи грати ролі маріонетки в руках чужоземних загарбників і боярства, відмовився від цієї пропозиції.

Перед загрозою народного руху, що посилювався, ставленик Андрія II—Бенедикт разом зі своїми прихильниками-боярами тікає з Галича до Угорщини¹⁾.

На початку 1219 р. галицький престол перейшов до руського князя Мстислава Удалого.

Після вигнання угорських загарбників з Галицької землі між Мстиславом Удалим і Данилом був складений союз для спільної боротьби проти загрози з боку зовнішніх ворогів. Цей союз був скріплений шлюбом Данила з дочкою Мстислава Удалого—Анною²⁾.

Незабаром Данило і Василько проганяють поляків з волинських земель. Вони відвойовують Берестий і Угровеск, Верещин і Столп'є, Комов і всю Україну, тобто землі по лівий бік Західного Бугу.

Ці успіхи юних волинських князів викликають „великий гнів“ у краківського князя Лешка, який намагається знову накласти свою руку на руські землі.

Воеводи Данила—Гаврило Душилович, Семен Олуєвич, Василько Гаврилович завдають нової поразки полякам—„...многи избиша, и гнаша по них до реки Вепря“; „...колодники изымаша, и возвратишася в Володимерь с великою славою“³⁾.

Зазнавши невдачі на Волині, краківський князь знову об'єднується з угорським королем для захоплення руських земель. Причому, Лешко відмовляється від галицьких волостей на користь Угорщині. По свідченню літописця, Лешко заявив Андрію II: „Не хочу части в Галичи, но дай его зяти моему“⁴⁾.

Влітку 1219 р. значні угорсько-польські сили під керівництвом чванливого угорського воеводи Фильнія знову вторгнулися на південно-західні руські землі. В цей час Мстислав був у від'їзді—вів переговори з чернігівськими князями, а Данило на Волині. Зрадники бояри здають без бою Перемишль.

Воеводи Мстислава, що вийшли назустріч ворогу, були розбиті під Городком, а „...Городок бо бе отложился, бяхуть в немь людье Судиславлі“⁵⁾.

Чужоземні полки підійшли до Галича. На чолі галицького гарнізону став Данило, який чинив завзятий опір ворогу.

„...Многу бою бывшую на Кровавом броду“,—свідчить літопис. За наказом Мстислава—„изыди из града“,—Данило зі своїми воєноначальниками Дмитром, Глебом Зеремеевичем, Мирославом і дружиною пробиваються через вороже кільце. „Того же дни,—говорить літописець,—бишася всь день олне до ноши“. Сімнадцятирічний Данило, „показа мужьство свое“, з'єднується з Мстиславом⁶⁾.

1) ПСРА, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 732.

2) Там же, стор. 732.

3) Історія України в документах і матеріалах, т. I, Київ, 1946 р., стор. 152.

4) ПСРА, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 733.

5) Історія України в документах і матеріалах, т. I, Київ, 1946 р., стор. 152.

6) Там же, стор. 152-153.

Старий і мужній воїн Мстислав Удалий „...великую похвалу створи Данилови, и дары ему дасть великыи и конь свой борзый, сивый и рече ему: „пойди, княже, в Володимерь, а яз пойду в Половци, мьстив сорома своего“¹⁾.

Угорці наприкінці 1219 р. знову оволоділи Галичем. Князівський стіл вдруге зайняв королевич Коломан.

Руські князі, які відступили на Волинь, ведуть енергійну підготовку до вигнання окупантів зі своєї землі. Данило спішно збирає під свої прапори озброєних людей і зміцнює укріплення навколо своєї столиці—Володимира. Мстислав відправляється за допомогою до свого тестя—половецького князя Котяна.

„Древле прегордый“ Фильній, що вихвалявся перемогою над Галичем, „мняше же бо яко никто может стати противу ему на брань“, готувався в похід на Волинь для остаточного розгрому руських князів.

Фильній, який мав надію на легку перемогу, хвастовито заявляв: „един камень много горньцев избивает“, „острый мечю, борзый коню—многая Руси“, тобто Русь покійно схилить голову перед гострим мечем такого незрівнянного вояки.

Угорські полки Фильнія і дружини бояр-зрадників Судислава, Лазаря та інших, що виступили в 1220 р. походом проти Данила на Володимир, були зустрінуті на дорозі Мстиславом з половцями.

„... и бысть брань тяжка межи ими: и одоле Мьстислав“, — говорить літописець. Утікаючих угорців і поляків „избьено бысть их множество“, а „...величавый Филя паробком Добрынином“ був узятий в полон²⁾.

Проте, йому вдалось втекти при допомозі зрадника боярина Жирослава і, з рештою своїх військ, що переслідувалися руськими, приховатися за міцними стінами Галича. В цей же час Данило зі своєю дружиною залобіг намаганням краківського князя підтримати угорців.

Спроба Мстислава Удалого з ходу оволодіти міцними міськими укріпленнями Галича не вдалася. Місто було блоковано. Андрій II, зайнятий боротьбою з угорською знаттю, не зміг подати підтримку синові. Лешко Білий, не маючи достатніх сил для боротьби з руськими князями і їх союзниками, почав переговори про мир.

Фильній, пихатий і жорстокий сатрап Андрія II, своїм ставленням до населення Галича ще більше розпалює величезне незадоволення і озлоблення народу. Ось чому, коли весною 1221 р. Мстислав і Данило почали облогу Галича, по всьому князівству піднявся загальний народний рух проти ненависного чужоземного панування.

Повсталі городяни і смерди знищують угорських і польських окупантів. Як свідчить літопис, „...все бо Угре и Ляхове убьени быша, а инии яти быша, а инии беганще по земле истопоша, друзии же смерды избьени быша, и никому же утекши от них“³⁾.

¹⁾ Історія України в документах і матеріалах, т. I, Київ 1946 р., стор. 153.

²⁾ Там же, стор. 153.

³⁾ Там же, стор. 154.

Угорський гарнізон Галича намагався вибратися з міста, але повсталі городяни не допустили утекти „короля Галичини“ та його прибічників. Руські дружини ввірвалися до столиці. Фільній, Коломан, семирічна Соломія і їх посіпаки—бояри, оточені з усіх боків, заперлися у церкві, продовжуючи чинити опір „...оном же стреляючим и каменеие мещющим на гражаны“. Але „...изнемогаху жажею водною“ здалися і були взяті в полон¹⁾.

Мстислав Удалий знову зайняв галицький престол. Незабаром над всією руською землею нависає страшна загроза з боку монголотатарських орд. У 1223 р. татари роблять свій перший наскок на Русь. В числі інших руських князів, Мстислав Удалий і Данило Романович приймають участь у битві на Калці, що показало готовність руського народу до кінця відстоювати свою свободу і незалежність від чужоземних загарбників.

У цей час, надзвичайно тяжкий для Русі, яку послабила феодална роздрібненість і роздирала міжусобна князівська боротьба, велике галицьке боярство, осліплене вузькокастовими корисливими інтересами, плете сіть інтриг і змов, спрямованих на зруйнування і так ослабленої державної єдності Південно-Західної Русі. Під впливом бояр був розладнаний союз Мстислава Удалого з Данилом Романовичем. Бояри-зрадники навіяли Мстиславу думку, що Данило намагається скинути його, заволодіти Галичем і встановити єдинодержавність Романовичів. Боярська промадьярська кліка з своїми інтригами і шантажем штовхнула Мстислава на зближення з Угорщиною.

За договором, укладеним Мстиславом з Андрієм II, між ними встановлювалися родинні зв'язки і обумовлювався перехід князівської влади у Галичі після смерті Мстислава до династії угорських королів.

Мстислав зобов'язався видати свою дочку Марію за Андрія—третього сина угорського короля. „Мстислав же, по совете льстивых бояр Галичьких, вда дщерь свою меншую за королевича Андрея, и дасть ему Перемышль“,—говорить літописець²⁾. „Король Галичини“—Коломан, звільнявся з полону і відмовлявся від своїх прав на галицькі землі на користь брата Андрія, який повинен був зайняти галицький стіл після смерті Мстислава.

З боку Андрія II цей договір був тільки маневром. Він розраховував за допомогою цього договору добитися звільнення взятого в полон сина Коломана, а також за допомогою династичного зв'язку здійснити свою давню мрію, яка стала нав'язливою ідеєю всього його життя—приєднати до Угорщини Південно-Західну Русь.

Про це він недвозначно заявив у листі папі Інокентію III, звертаючись до нього з проханням звільнити Коломана від вимушеної присяги—не заявляти претензій на галицький престол.

Папа, який підтримував угорську експансію на Сході з метою поширення католицизму на руських землях, звільнив Коломана від даної ним присяги. Причому, „дозвільна“ мотивівка „намісника

1) Історія України в документах і матеріалах, т. I, Київ, 1946 р., стор. 153.

2) Летопись по Ипатскому списку, изд. 1871 г., стр. 499.

Христа на землі" була складена чисто в езуїтсько-схоластичному дусі. Оскільки, говорилося у посланні папи, при складанні договору у Спиші була добровільна присяга в інтересах Коломана, то друга, вимушена присяга, суперечлива попередній, не є до вподоби богу ¹⁾.

Данило Романович вживає всіх заходів до того, щоб відновити колишні відносини і союз з Мстиславом, що був розірваний під впливом зловмисної боярської кліки. Він добре розумів, що Мстислав Удалий не може діяти на шкоду руським інтересам і що його зближення з Угорщиною є ділом рук бояр-інтриганів і зрадників, зацікавлених у послабленні князівської влади. В 1225 р. відбулася зустріч Данила Романовича з Мстиславом Удалим. Недовір'я між ними було розвіяне.

Це зближення руських князів посилює інтриги і підривною діяльністю зовнішніх ворогів і бояр-зрадників, спрямовану на відкриті захоплення Південно-Західної Русі і усунення Мстислава та Данила, які стояли на шляху здійснення цих цілей.

Перемишлянський двір королевича Андрія став зосередженням антируських сил на руській землі й кублом боярської змови проти Мстислава і Данила.

За вказівкою Андрія II в Перемишлі почали таємно нагромаджуватися угорські військові сили, польські війська і дружини проугорського боярства.

Один з завзятих мадьярських холопів, боярин Жирослав, був душею цієї змови. Він поширює наклепницькі чутки про намір Мстислава запросити на галицькі землі половців, яким, ніби, будуть віддані на здобич боярські вотчини. „Андрей же послушав лестивого Семьюнка Черьмного, и бежа во Угры и нача воздвизати рать“.

Вибравши зручний момент, коли галицька знать почала все більше залишати Мстислава, Андрій II вирішив завдати останнього удару самотійності руських земель.

Взимку 1227 р. величезна угорська армія на чолі з Андрієм II і „молодшим королем“—його сином Белою несподівано нападає на володіння Мстислава. Союзником Андрія II у цьому поході на Південно-Західну Русь виступає незмінний Лешко Білий, краківський князь.

Мстислав Удалий перед загрозою цієї нової чужоземної навали звертається за допомогою до Данила Романовича. Посол Мстислава передав Данилові прохання Мстислава у таких словах: „Не отступай от мене“, на що Данило, який ставив інтереси оборони руської землі вище особистих образ, відповів: „Имам правду во сердци своемь“ ²⁾.

Війська Андрія II намагалися завдати удар у напрямку Галича і завладіти центром князівства з головним його укріпленим пунктом, але Дністр, що вийшов з берегів, прикрив підступ до столиці.

Тоді угорські війська рушають на схід, займають зданий зрадником Судиславом без бою Звенигород, захоплюють Трембовль і Тихомль, грабують і розорюють руську землю.

¹⁾ З твору Гарайди I., стор. 46.

²⁾ Історія України в документах і матеріалах, т. I, Київ, 1946 р., стор. 159-160.

Під Камінцем угорці зустрілись з об'єднаною руською раттю. Угорські війська в цій битві зазнали поразки: руські „...гнаша по них до станов королевых, секуще и“¹⁾.

Андрій II, переслідуваний крок за кроком руськими військами, відступає до Звенигорода, де вдруге був вщент розбитий, змушений тікати і „...смятеся умом, и поїде из земли борзо“²⁾.

Данило і Василько Романовичі радили Мстиславові продовжувати переслідування розгромленого ворога, добити його і, таким чином, покінчити з угорською загрозою. Проте, Мстислав під впливом проугорського боярства, яке побоювалося, що остаточна поразка мадьяр посилить владу руських князів на шкоду їх самовладності, припинив переслідування Андрія II.

Бояри, — за словами літописця, — переконували Мстислава: „...бе бо имеяшеть леств во сердци своемь, не хотяше бо пагубы королеви, имеяше бо в немь надежу велику“³⁾.

Під кінець свого життя тяжко хворий, безвільний, втомлений від боротьби і інтриг, Мстислав потрапляє у повну залежність від проугорського боярства і відходить від політичного життя. Бояри заявили Мстиславові: „княже! дай дщерь свою обрученую за королевича, и дай ему Галичъ: не можешь бо держати сам, а бояре не хотят тебе“; „...аже даси королевичю, когда восхощеши можеши ли взяти под нимь; даси ли Данилови, в веки не твой будетъ Галичъ“⁴⁾.

Піддавшись цим умовлянням, Мстислав наприкінці 1227 р. передає галицький престол своєму зятю королевичу Андрієві, а сам відправляється в м. Торчеськ.

Правда, в моменти, коли Мстиславові вдавалося переборювати слабкість, він шкодував про свій вчинок і пропонував Данилу об'єднатися для спільної боротьби з ворогами. Так, через посла Романовича — Дем'яна, Мстислав, — за словами літописця, — передав Данилові: „сыну! сгреших не дав тебе Галича, но дав иноплеменьнику, Судислава льстьца светом, обольсти бо мя“ і пропонував Данилові: „...ты возми Галичъ, а яз Понизье“⁵⁾.

У 1228 р., як висловився літописець, „...Мьстислав великий удатный князь умре“⁶⁾.

Влада у Галичі перейшла до рук королевича Андрія і проугорської кліки бояр. Зрадник Судислав Бернатович, який поріднився з угорською знаттю, запродався іноземним хазяїнам, був першою фігурою при дворі королевича Андрія, виконуючи там, — за словами літописця, — роль „майордомуса“ і підтримуючи всіма силами режим чужоземного рабства в галицьких землях. В цей же час Данило Романович все більш посилює свої позиції на Волині і нагромаджує

1) Історія України в документах і матеріалах, т. I, Київ, 1946 р., стор. 160.

2) Там же, стор. 160.

3) Там же, стор. 160.

4) Там же, стор. 160.

5) Там же, стор. 161.

6) Там же, стор. 161.

сили для вирішальної боротьби з іноземними загарбниками. Данило закладає нові міста, будує укріплення, створює опорні пункти і невтомно збирає збройні сили.

Він розширює територію своїх володінь, приєднує Луцьк, займає Черторийськ, захоплений пінськими князями, і активно втручається в польські діла. В 1227 р., після смерті Лешка Білого, Данило допомагає його брату Конрадові Мазовецькому в оволодінні краківським престолом і, таким чином, забезпечується на деякий час від загрози нападу з боку Польщі.

Він вступає також в союз з київським князем Володимиром Рюриковичем і з литовськими князями.

Укріпившись на Волині, Данило готується до звільнення галицької землі від угорських загарбників. Починається тривала і запекла боротьба Данила і Василька за Галицьку Русь.

Недаремно галицько-волинський літописець характеризує цей період такими словами: „Начнемь же сказати бесчисленныя рати, и великыя труды, и частыя войны, и многия крамолы, и частая востанья, и многия мятежи, измлада бо не бы има покоя“¹⁾.

Данило пильно стежить за подіями у Галичі, за ростом незадоволення з боку городян, купців, смердів і навіть частини боярства, пануванням угорської грабіжницької кліки.

Народний рух проти угорського панування починається в Пониз'ї. Населення відмовляється платити данину. Для придушення руху мас виступає на чолі угорських військ Судислав Бернатович.

Під час одного з таких каральних походів Судислава, до Данила прибули послы з Галича, запрошуючи його скористатися зручним моментом, щоб вигнати угорських окупантів. „Судислав шел есть во Понизье,—говорили послы,—а королевич в Галичи остал; и поиди борже...“²⁾.

У відповідь на цей заклик галицьких послів Данило посилав свого воєводу Дем'яна з військами в Пониз'є проти Судислава, а сам на чолі ополчення „в силе тяжце“ на третій день підходить до Галича і „обседе его“.

Судиславу, розбитому в Пониз'ї, вдається з рештою свого війська з'єднатися з угорським гарнізоном Галича і заховатися за стінами міста.

Угорські війська, оточені раттю Данила, який скликав ополчення „от Бобруки до Ушицы и Прута“, і повсталими городянами, примушені були капітулювати. За умовою договору, королевичу Андрію була надана можливість повернутися до Угорщини, а Судислав Бернатович теж виїхав до Угорщини. Причому, зрадника Судислава народ проводжав криками: „...изийди из града мятежничеземли!“ і кидав в нього камінням³⁾.

Данило Романович зайняв галицький стіл.

Проте, становище Данила Романовича не було міцним. Сили боярства, що протистояли князівській владі, і опір проугорської

¹⁾ Летопись по Ипатскому списку, изд. 1871 г., стр. 501.

²⁾ ПСРА, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 760.

³⁾ Там же, стор. 760.

партії не були зломлені. Інспірована угорським королем, підривна діяльність великого галицького боярства продовжувалась. Проти Данила угорські агенти організують змови з метою усунення його. Вороже настроєна знать переходить на бік ворогів. Боярство масами покидає Данила. З боярської дружини Данила, по свідченню літопису, залишалося тільки 18 отроків.

До цього часу сформувалося, крім проугорського, ще одне, вороже централізованій князівській владі, боярське угруповання. Це були бояри східних окраїн Галичини. Зміцніле економічно і політично за час безперервних війн на центральних галицьких землях, володіючи цілими волостями і користуючись незалежністю, боярство східних районів Галичини—Бакоти, Межибожжя, Болохова (на верхів'ях Південного Бугу і Случі) виступає вороже проти Данила і його політики об'єднання Південно-Західної Русі під своєю владою.

Судислав Бернатович, що був вигнаний до Угорщини, організовує новий виступ угорців проти Данила Романовича. Восени 1229 р. угорські війська на чолі з Белою, сином Андрія II, прориваються до Галича.

Данило Романович, спираючись на створене і навчене ним ополчення, при підтримці польського князя Конрада Мазовецького і половців, примусив війська Бели, що були притиснуті до Дністра, заморені голодом і виснажені хворобами, відступити на свою територію.

Але ні підступи зовнішніх ворогів, ні шалений опір боярства не зломали волю Данила до боротьби за встановлення міцної централізованої князівської влади.

Спираючись на міста, значення яких зростало, і на їх населення, на підтримку мас, які терпіли від боярського свавілля, на силу ополчення, що знаходилося під керівництвом відданих його справі воєначальників—тисяцького Дем'яна, соцького Мікули та інших, Данило Романович вступає в жорстоку боротьбу з боярством.

Зібравши галицьке віче, Данило закликав народ до боротьби проти боярської крамоли і пішов на Перемишль—центр бунту проугорської знаті. 28 бояр-бунтівників були схоплені. Багато бояр втекло до Угорщини, де підготовляли черговий похід на руські землі.

В 1231 р. угорський король зі своїми синами Белою і Андрієм, а також з боярами-емігрантами, на чолі великого війська обложив прикордонне місто Ярослав на Сані. Населення його вперто чинило опір, але внаслідок зради тисяцького Давида Вишитича, що відкрив ворота угорцям, місто було взяте. Під час відсутності Данила Романовича бояри здали без бою і Галич. У 1231 р. „...вси бояре Галичкѣи предашася“ королю,—повідомляє літописець¹⁾.

Угорські полчища продовжували просуватися вглиб Волині і підступили до її столиці—Володимира. Перед очима угорського короля і його війська відкрилася панорама красивого і багатого міста. Андрій II заявив,—за словами літопису,—що такого міста „...не изобретохъ ни в Нѣмѣчкыхъ странахъ...“²⁾.

1) ПСРЛ, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 765.

2) Там же, стор. 765.

Проте, угорські загарбники, дізнавшись про наближення військ Данила і його союзників, не зважилися почати облогу Володимира і відступили до Галичини. Зиму 1232 і літо 1233 рр. Романовичі використали для збирання сил.

Восени 1233 р. Данило, підтриманий київським князем Володимиром Рюриковичем і половцями, почав наступ на Галич. Багато місяців тривала облога столиці Галицької землі, зайнятої угорцями. В блокованому місті угорці „изнемогаху голодом“, сили ворога виснажувались. Частина галицького боярства, вбачаючи безнадійність опору і не бажаючи ризикувати своїм добром, переходить на бік Данила. Серед міського населення почався заколот. У цій обстановці в оточеному Галичі вмирає королевич Андрій. Угорський гарнізон і проугорське боярство капітулювали.

Але й після цього боротьба боярської опозиції проти Романовичів не стихала. Бунтівливе боярство, очолюване Молибожевичами, вирішило використати для ослаблення влади Данила Романовича чернігівського князя Михайла, який боровся проти союзника Данила—київського князя Володимира.

1234—1235 рр. проходять в напруженій боротьбі Романовичів з чернігівськими князями, претензії яких на галицькі землі підтримує і новий угорський король Бела IV (1235—1270). За угодою між ними, на галицький стіл був висунутий син Михайла Чернігівського—Ростислав.

Бела IV продовжує збанкрутовану політику свого батька—Андрія II, що на протязі 30 років незмінно терпіла одну поразку за другою.

„Майже тридцять років Андрій II боровся за ідею угорського впливу в Галичині, тридцять років орав і засівав галицькі лани і орошав їх угорською кров'ю. Але все таки, незважаючи на тридцять років упертої праці, Галицька земля не принесла очікуваного врожаю...“—з жалем констатував мадьярський наймит Гарайда¹⁾.

У цей же час на Волинь нападають німецькі рицарі—тамплієри, на стороні яких виступає і Конрад Мазовецький. Їм вдається завладіти важливим торговельним пунктом того часу—містом Дорогичином.

Скориставшись нападом німців, діючи згідно з ними, Михайло Чернігівський, підтриманий угорцями, поляками і половцями, захоплює Перемишль і Галич.

У 1238 р. Данило Романович в союзі з литовським князем Міндовгом наносить навальний удар німецьким рицарям, звільняє Дорогичин і бере в полон рицарського проводиря Бруна.

Покінчивши з німцями і поляками, Данило Романович направляє свої війська проти угорців і їх ставленика Ростислава. Підійшовши до Галича, Данило Романович звернувся до городян столиці з такими словами:

„о мужи градъстии! доколе хоцете терпети иноплеменьных князий державу?“

¹⁾ Цит. з твору Гарайди I., стор. 50.

Звертаючись до Данила, городяни з піднесенням вигукнули: „...се есть держатель нашъ...“ і до нього „...пустишася яко дети ко отцю, яко пчелы к матце, яко жажющи воды ко источнику“¹⁾.

Боярин Григорій і єпископ Артемій — представники боярської опозиції, намагалися умовити віче чинити опір Романовичам. Однак, народ стояв на своєму. Бояри примушені були підкоритися волі повсталого народу, відкрити ворота і „с нужною“ заявити Данилу: „прииди княже Данило! приими град“.

Так, підтриманий народними масами, Данило Романович у 1237 р. розгромив німецько-угорських загарбників і їх ставлеників і зайняв галицький князівський стіл. Заколотні бояри стали повертатися до Данила і „...падше на ногу его, просяще милости: „яко согрешихом ти, иного князя держахом“. Данило відповідав їм: „милость получите, паки же сего не створисте, да не во горьшая впадете“²⁾.

Закріпившись на Волині і в Галичині, Данило Романович відновив минулу могутність Галицько-Волинського князівства. Проте, недовго прийшлося Романовичам користуватися плодами своїх перемог.

На початку 1241 р. незліченні орди Батия вдерлися на територію Південно-Західної Русі, спустошуючи і розорюючи села і міста. Героїчний опір руського народу, який прийняв на себе страшну силу першого удару, ослабив татарські полчища і цим врятував Західну Європу від татарського поневолення.

Після відходу татар, Данило Романович енергійно взявся за відбудову зруйнованих міст, налагодження внутрішнього життя країни і відновлення державної князівської влади.

Бояри у ці роки лихоліття стали ще більше незалежними і самовладними. Чітку характеристику дає боярському засиллю цього періоду літописець: „Бояре ж Галичьстии Данила княземь себе называху, а саме всю землю держаху“³⁾.

Бояри, не відчуваючи над собою князівської влади, захоплюють цілі області, міста, ведуть поміж себе війни, грабують населення, ще більше розорюючи країну. Літописець про цей час говорить: „...и бысть мятежь велик в земле и грабежь от них“⁴⁾.

Все ж Данилові вдається де силою, а де загрозою зламати боярське самовладдя, спираючись на громадян і смердів і тих із дрібніших бояр, які почували необхідність в сильній князівській владі, що була, вживаючи визначення Енгельса, „представницею порядку“ в феодальному „безпорядкові“ й могла „захистити їх від зовнішнього ворога і одного від другого“⁵⁾.

Угорські феодали і король Бела IV, які віддали свою країну без усякого опору татарам і втекли при одній звістці про їх наближення, після відходу орд Батия вирішили поправити свої справи за рахунок захоплення і пограбування Галицько-Волинського князівства.

1) Летопись по Ипатскому списку, изд. 1871 г., стр. 518.

2) Історія України в документах і матеріалах, т. I, Київ, 1946 р., стор. 166.

3) Там же, стор. 171.

4) Там же, стор. 171.

5) Маркс и Энгельс, соч. т. XVI, ч. I, стр. 445.

Влітку 1245 р. угорські, польські війська і дружини бояр-зрадників на чолі з Белою IV, його зятем Ростиславом і воеводою Фільнієм накинлись на пошматовані татарами галицькі землі. Вони обложили старовинне місто Ярослав, але „видев же крепок град“ повернули до Перемишля, яким і заволоділи.

Одержавши підкріплення, Бела IV почав осаду Ярослава і „...бысть бой велик пред градом“,— оповідає літописець. Ростислав, подібно Фільнію, вихвалявся перед своїми посіпаками: „аще бых изведаль где Данила и Василка, ехал бых на ня; аще бы ми с десятию воин, ехал бых на ня“¹⁾.

Данило і Василько, зібравши всенародне ополчення, вирушили на звільнення обложеного міста. За словами літописця, війська Данила супроводжувалися зграями орлів і воронів— „...яко оболоку велику, играющим же птицам, орлом же клекьщущим и плавающим криломы своими и воспрометающимъся на воздусе, яко же иногда и николи же не бе; и се знамение,—выводив літописець,—на добро бысть“²⁾.

Назустріч руській раті були кинуті основні угорсько-польські сили, що склалися з рицарської кінноти, керованої Фільнієм і Ростиславом Михайловичем. Піші ж угорсько-польські воїни були залишені „противу вратом града стрещи врат“, щоб попередити удар з тилу.

Поблизу Ярослава 17 серпня 1245 р. відбулася знаменита битва руських дружин з угорсько-польськими феодалами-загарбниками. Данило вдарив на угорські, Василько на польські полки.

Фільній закликав угорців триматися міцно і підбадьорював їх тим, що руські не спроможні до тривалої боротьби. Літописець в уста Фільнія вкладає такі слова: „Русь тщиви суть на брань, да стерпим устремления их, не стерпими бо суть на долго время на сечю“³⁾.

Спочатку угорцям вдалось потіснити дружини руських воевод Василія Глібовича і Всеволода Олександровича і притиснути їх до ріки Сан. Але в вирішальний момент на угорців навалився з резервними полками Данило. Угорська кіннота була зім'ята. Запекла бійка зав'язалася з відбірним полком Фільнія, що захищав угорський прапор. Юний князь Лев—син Данила „О того же гордаго Филю... изломи копье свое“, а Данило, що підспів на допомогу „...разруши полк его, и хоругвь его раздра наполю“. Хвалько Ростислав „побеже“, а за ним „наворотишася Угре на бег“.

Польські полки Болеслава „керълешь поюща“ кинулись на дружини Василька—брата і вірного бойового соратника Данила, з криками: „поженемъ на великыи бороды“. Але в січі, що зав'язалася, поляки були розбиті й змушені тікати. Під натиском руської раті, вороги почали безладно відступати. „Угре же и Ляхове мнози избъени быша и яти быша,—свідчить літописець,—и от вьсих мнози яти быша;

¹⁾ Історія України в документах і матеріалах, т. I, Київ, 1946 р., стор. 179.

²⁾ Там же, стор. 180.

³⁾ Там же, стор. 180.

тогда же и Филя гордый ят бысть Андреемъ дворськимъ, и приведен бысть к Данилу, и убьен бысть Данилом . . . и инии Угре мнози избьени быша за гнев¹⁾.

У цій битві, як і в попередній, Данило Романович показав високу майстерність полководця і особисту хоробрість. Недаремно літописець говорив про Данила, що він був відважний і хоробрий, з голови до ніг у нього не було недоліків²⁾.

Українсько-німецькі націоналісти, осліплені лютою ненавистю до російського народу, намагаються негідними засобами протиставити чудові особисті якості „українського“ князя Данила Романовича князям Північно-Східної Русі, яким огульно приписуються найнижчі пристрасті і спонукання.

„Цей князь, — писав фашистський наймит М. Андрусак, — уявляв собою повну протилежність обережним і хитрим князям східної Русі, котрі, при всій різноманітності своєї вдачі, засвоювали від своїх батьків та дідів політику хитрощів та насильства, й звикли не перебирати в засобах задля досягнення мети“. Цілком зрозуміло, що ця заява абсолютно невірна.

Розгромом угорсько-польських окупантів під Ярославом закінчилася сорокарічна боротьба Данила Романовича за галицькі землі. Цією перемогою завершується перший сторічний етап боротьби Південно-Західної Русі проти угорських пригноблювачів, які здійснили 22 походи на руські землі.

Плани підкорення галицько-волинських земель угорськими, польськими і німецькими завойовниками у XI — XIII ст. ст. були розвіяні героїчним опором народних мас на чолі з руськими князями-патріотами.

Протягом століть городяни і смерди Південно-Західної Русі в запеклій боротьбі відстоювали свою свободу і національну незалежність проти загрози поглинання споконвічних руських земель чужинцями, проти мадьяризації, полонізації, онімеччення і окатоличення руського галицько-волинського населення.

Ще протягом століття після битви під Ярославом Галицько-Волинська Русь була надійним оплотом проти чужоземної навали з Заходу. Вона як щитом прикривала собою міцніюче день-у-день Московське князівство, що перетворилось в могутню Російську державу, яка відіграла велику прогресивну і рятівну роль в історичній долі молодших братніх народів — українського і білоруського.

¹⁾ Історія України в документах і матеріалах, т. I, Київ, 1946 р., стор. 180—181.

²⁾ ПСРЛ, т. II, Ипатьевская летопись, изд. 1908 г., стр. 744.

И. Г. КОЛОМИЕЦ

БОРЬБА ЮГО-ЗАПАДНЫХ РУССКИХ КНЯЖЕСТВ ПРОТИВ ЭКСПАНСИИ ВЕНГЕРСКИХ ФЕОДАЛОВ В XI—XIII СТ. СТ.

РЕЗЮМЕ *)

Развитие в Киевской Руси феодальных отношений, способствовавших усилению местного феодального землевладения и экономическому и политическому росту отдельных территорий Киевской Руси, сопровождалось распадом на отдельные княжества.

Среди последних выделялись в XII—XIII ст. ст. Владимиро-Суздальская, Новгородская и Галицко-Волынская земли, сыгравшие значительную историческую роль в развитии русской государственности и культуры, в борьбе против всяких попыток захвата Руси враждебными ей феодалами-захватчиками соседних стран. Галицкое и Волынское княжества, объединившиеся в одно целое в конце XII ст. стали одними из наиболее крепких и экономически развитых княжеств на территории Юго-Западной Руси.

К плодородным галицко-волынским землям, к лесным и минеральным богатствам этих княжеств, находившихся в центре скрещения важных тогда водных путей, очень рано начали протягиваться жадные руки венгерских, польских и немецких феодалов-захватчиков. Уже в 1099 г. была сделана первая, потерпевшая крах, попытка присоединить Галицкую землю к Венгрии.

Новые попытки захвата земель начинаются с 1148 г. и на протяжении около 100 лет, до 1245 г., происходит 22 крупных похода венгерских войск на галицкие земли.

Угроза со стороны иностранных захватчиков неизменно вызывала против их нападений всенародный подъем, и это заставляло объединяться для борьбы с захватчиками, борющихся между собою русских князей.

При этом не раз галицко-волынским князьям оказывали помощь киевские, владими́ро-суздальские, новгородские и др. русские князья, подчеркивая этим неразрывность связей между частями бывшей Киевской Руси.

В то же время в самом Галицком княжестве местное крупное боярство, чрезвычайно усилившееся экономически и добывающееся

*) Составлено по поручению редколлегии ст. преподавателем В. Неточаевым.

политической власти, пытались ослабить власть местных князей, и даже старались привлечь для этого иностранных оккупантов—венгров, поляков и др., которые могли править оккупированными территориями только с помощью местных крупных бояр.

Поэтому, галицко-волынским князьям приходилось бороться и с крупными боярами, придерживавшимися провенгерской и пропольской ориентации.

В этой борьбе княжеская власть, будучи „представительницей порядка“ в феодальном „беспорядке“ (Энгельс), опиралась на растущие города и их население, на мелких и средних феодалов, недовольных своеволием боярской верхушки, и частично на крестьян-смердов, эксплуатация которых феодалами усиливалась в то время.

Особенно ожесточенная борьба с венгерскими феодалами-захватчиками, пытавшимися захватить юго-западные русские земли, разворачивается в 1-й половине XIII ст. после смерти князя-объединителя галицко-волынских земель—Романа Мстиславовича.

Воспользовавшись малолетством детей Романа Мстиславовича—Даниила и Василька, а также прямой изменой боярской верхушки, призывавшей в страну чужеземцев, Венгрия и Польша, по договору 1214 г. в Спише, захватывают и делят галицко-волынские земли.

На помощь восставшим против венгров галичанам пришел новгородский князь Мстислав Удалой, а несколько позднее окрепший Даниил Романович изгнал поляков с Волыни.

После смерти Мстислава Удалого (1227 г.) Даниил Романович 10 лет боролся за галицкие земли, пока в 1238 г. не очистил их окончательно от венгерских захватчиков и не подчинил себе боярскую верхушку.

Также в 1238 г. были разгромлены и немецкие рыцари—„тамплиеры“, напавшие на Волынь.

После нашествия на Галицко-Волынское княжество монголо-татар (1241 г.) венгерские феодалы еще раз попробовали захватить галицкие земли, но в 1245 г. потерпели сокрушительный разгром под Ярославлем, и больше до самого упадка Галицко-Волынского княжества не пытались нападать на юго-западные русские земли.

Так были обращены в прах планы захвата и подчинения себе галицко-волынских земель венгерскими, польскими и немецкими захватчиками в XI—XIII ст. ст. героическим сопротивлением русских народных масс, возглавленных русскими князьями-патриотами.